
AVRUPALI TÜRKLER: MİSAFİR İŞÇİLİKTEN AVRUPA VATANDAŞLIĞINA

Euro Turks: From Guest Workers to European Citizenship

Yrd. Doç. Dr. İlhan Kaya¹

ÖZET

Bu çalışmada Türk vatandaşlarının çeşitli Avrupa ülkelerine olan göçleri tarihsel ve coğrafi karakteristikleri ile ele alınmakta ve Türk göçmenlerin entegrasyon süreçleri analiz edilmektedir. Çalışmanın birinci kısmında Türklerin Avrupa ülkelerine göçünün tarihsel süreci, göçmenlerin sosyal, ekonomik ve kültürel arkaplanları ile göçün coğrafi karakteristikleri incelenmektedir. İkinci kısımda ise Türk göçmenlerin entegrasyon süreçleri ve durumları hem teorik hem de ampirik bakımdan incelenmektedir. Çalışma ampirik verilerden yararlanarak ve etnik coğrafya teorik temeline dayanarak Türk göçmenlerin eğitim durumları, ekonomik statüleri, sosyal ve siyasal katılımları, farklı Avrupa ülkeleri arasındaki farklılıkları ve benzerlikleri ortaya koymaktadır.

Anahtar kelimeler: Avrupalı Türkler, Göç, Misafir işçi

ABSTRACT

This study examines Turkish immigration and integration processes in various European countries both historically and geographically. The first part of the study explores the history of Turkish immigration to Europe, social, economic and cultural backgrounds of the immigrants and geographical dimensions of the immigration. Using ethnic geography theoretical framework and various empirical data, the second part of the study investigates Turkish immigrant integration process in different European countries by analyzing education, economic status, social and political participation among Turkish immigrants in these countries.

Key words: Euro Turks, Immigration, Guest Workers

¹ Dicle Üniversitesi, Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı, Diyarbakır

Giriş

Göç, modern dünyanın en önemli olgularından biri olarak, toplumların dönüşmesi ve farklılaşması bakımından coğrafyadan siyaset bilimine, sosyolojiden edebiyata kadar çok farklı alanlardan, sosyal bilimcilerin ilgi duydukları çalışma alanlarından biridir. Göçlerin sebep ve sonuçları, ülkelerin kültürel, ekonomik ve sosyal yapıları üzerindeki etkileri, göçmenleri entegrasyon süreçleri ve yaşadıkları güçlükler her alandan sosyal bilimcinin ilgi ile incelediği konular olmuştur. *Göçmenlerin* iki farklı toplumun buluşma (veya ayrışma) noktasında yer alıyor olması ve iki yönlü etkilenmeye açık olmaları, onları oldukça ilginç kılmaktadır. Farklı olanların sınırında veya marjinde yer almak o kadar kolay bir iş değildir. Bu anlamda Avrupalı Türklerin hikâyesi oldukça dikkat çekicidir. Türkiye kendi periferisindeki vatandaşlarını entegre etmeden/edemeden, Avrupa'ya işçi olarak göndermiştir. Okuma-yazması dahi olmayan ve Türkiye'nin kırsal kesimlerinden Avrupa'ya göç eden Türk işçiler aslında Avrupa'ya kalıcı olmak niyeti ile gitmemişlerdi. Onlar Türkiye'deki yüksek orandaki işsizlik sonucu ailelerini ve ülkelerini bırakarak başta Almanya olmak üzere, Batı Avrupa'nın yolunu tutmuşlardır. Dilini, kültürünü ve yaşam tarzını bilmedikleri bu ülkelerde tutunmaları ve yaşam mücadeleleri başarılar kadar dramlarla da dolu öyküdür aslında.

Geçici işçi statüsü ile Avrupa'ya giden birçok Türk göçmen, yıllar geçtikçe Türkiye'ye dönüşün giderek ufuktan kaybolduğunu görmüşlerdir. Bütün Avrupa ülkelerinde işçi alımı anlaşmalarının iptal edilmesi ile birlikte, Türk işçiler Avrupalı olma yönünde daha büyük adımlar atmak durumunda kalmışlardır. Avrupa ülkelerinin Türk işçileri geçici işçi statüsünde ele almaları, onları uzun yıllar göçmen olarak değerlendirmemeleri, Türk göçmenler için zorlu bir sürecin yaşanmasına sebep olmuştur. Fakat misafir işçilerin, ülkelerine dönme şartlarının giderek kaybolduğunu anlamaları ile birlikte, ailelerini yanlarına almaları, yeni bir sürecin başlaması ile sonuçlanmıştır. Onlar artık misafir işçi statüsünden Avrupa vatandaşı olma yolunda adımlar atmaya başlamışlardır. Nitekim birçok Avrupa ülkesi zamanla misafir işçilerin artık ülkelerine dönmeyeceğini kabul etmiş ve göçmenlerin entegrasyonu yolunda adımlar atmaya başlamıştır.

Bu sürecin çok kolay olduğunu söylemek elbette mümkün değildir. Özellikle Avrupa ülkelerinde son yıllarda artan işsizlik, göçmenlere bakışın giderek olumsuzlaşmasına neden olmuştur. Türk göçmenler ise hem bu olumsuzluklar ile mücadele etmek hem de anavatanları ile bağlantılarını devam ettirmek durumunda kalmışlardır. Onların ülkeleri ile son dönemde oluşturdukları bağlantıların temelini ise büyük ölçüde ikinci kuşağın yaptığı evlilikler oluşturmuştur. Devam ettirilen ve oluşturulan yeni akrabalıklar anavatan ile ilişkilerde devamlılığı sağlamıştır. Fakat Türkiye'den evlenmelerin yüksek oranlarda olması, birçok Avrupa ülkesinde önemli bir tartışma konusu olmuş ve bunun entegrasyon sürecini baltaladığı

dile getirilmiştir. Bazı Avrupa ülkeleri yeni yasal düzenlemeler yaparak, *ithal damat-gelin* olayının önüne geçmeyi hedeflerken, aynı zamanda Avrupa'daki göçmen grupları için yeni göçmen ve entegrasyon politikaları geliştirmeye başlamışlardır. Bu politikaların ne kadar başarılı olduğunu/olacağını ise elbette ki zaman gösterecektir.

Bu anlamda bu çalışma iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda Türklerin çeşitli Avrupa ülkelerine olan göçleri tarihsel ve coğrafi karakteristikleri ile ele alınmaktadır. Bu kısımda Türklerin Avrupa ülkelerine göçünün tarihsel arkaplanı ile birlikte, göçmenlerin sosyo-ekonomik-kültürel arkaplanları incelenmektedir. Ayrıca göçmenlerin Avrupa ülkelerine göre dağılımları ve göçün Türkiye'nin hangi bölgelerinden beslendiği irdelenmektedir. İkinci kısımda ise Türk göçmenlerin entegrasyon süreçleri ve durumları hem teorik hem de ampirik bakımdan incelenmiştir. Çalışma ampirik verilerden yararlanarak ve etnik coğrafya teorik temeline dayanarak Türk göçmenlerin eğitim durumları, ekonomik statüleri, sosyal entegrasyonları ve siyasal katılımları, farklı Avrupa ülkeleri arasındaki farklılıkları ve benzerlikleri ortaya koymaktadır.

Göçün Kısa Bir Tarihi ve Bir Kısım Coğrafi Karakteristikler

Türklerin Batı Avrupa ile ilişkilerinin tarihsel olarak daha çok resmi yollardan ve devletlerin yetkili organları aracılığıyla olduğu söylenebilir. Osmanlı İmparatorluğu'nun duraklama ve gerileme döneminde, Avrupa'yı anlamak ve çökmekte olan imparatorluğun sorunlarına çareler üretmek üzere gönderilen kişiler hariç tutulacak olursa, Batı Avrupa-Osmanlı ilişkilerinin genel anlamda resmi kanallarla gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Avrupalı halkların Türklerle birebir karşılaşması ve Türklerin göçmen olarak başka milletlerle etkileşime geçmesi büyük ölçüde II. Dünya Savaşı'ndan sonra misafir işçi statüsü ile Avrupa'ya giden Türk göçmenler aracılığı ile olmuştur (Manco 2007). Avrupa'nın Osmanlı Devleti'ni ve daha sonra Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni Avrupalı kabul etmesinin tarihsel geçmişi oldukça eskidir. Ancak yukarıda da ifade edildiği gibi her ne kadar, böyle bir statü söz konusu olsa da Batı Avrupa'nın Hıristiyan halkları ile Osmanlı Devleti'nin Müslüman halkı arasında önemli sayılabilecek bir etkileşim olmamıştır.

Misafir işçilerin 1960'lı yıllarla birlikte başta Almanya olmak üzere Batı Avrupa ülkelerinin ihtiyaç duyduğu işgücünü sağlamak üzere Avrupa'ya gitmesi hem Türkiye hem de Avrupa için yeni ve kompleks ilişkiler ağının başlamasına sebep olmuştur. İlk başlarda sıcak bir karşılama gören Türk misafir işçiler, daha sonra ekonomik krizlerin baş göstermesi ve işsizliğin artması ile birlikte birçok sorunun en önemli kaynağı olarak gösterilmeye başlanmışlardır (Lucassen 2005). Artan işsizlik ve başgösteren ekonomik sorunlara düşünülen ilk ve en kestirme çözüm ise misafir işçi anlaşmalarının lağvedilmesi ve böylece göçün durdurulması

olmuştur. Ancak geçici oturma izni verilen misafir işçiler beklendiği gibi Türkiye'ye dönmedikleri gibi, aile bireylerinin birleşmesi yasal haklarından yararlanarak Türkiye'den Avrupa'ya göçü devam ettirmişlerdir (Lucassen 2005).

Misafir işçi protokollerinin birçok Batı Avrupa ülkesi tarafından iptal edilmesinin beklendiği gibi bir sonuç vermemesi, durumu daha da karmaşık bir hale getirmiştir. Kısa süreli sözleşmeler imzalatılarak getirilen Türk işçiler, Türkiye ile bağlarını hiç bir zaman koparmadılar. Kısa süreli sözleşmelerini bahane ederek onları ülkelerine göndermek isteyen Avrupa hükümetleri sadece geçici statüdeki Türk işçilerin değil, aynı zamanda ticaret ve sanayi kuruluşlarının sahipleri ve bir kısım işçi örgütlerinin direnci ile de karşılaşmışlardır (Avcı 2006). Sanayi ve ticaret çevreleri belli bir eğitimden geçmiş olan, işinde deneyim kazanan işçilerin gönderilerek yerine yenilerinin getirilmesini kabul etmemişlerdir. Aynı şekilde başta Almanya olmak üzere Batı Avrupa ülkelerinde her ne kadar misafir işçilere kalıcı oturma hakkı veya vatandaşlık hakkı verilirse de, işçilerin statülerine bakılmaksızın bir kısım sendikal haklar tanınmıştır. Bu da Türk işçilerin işçi örgütlerinde belli bir etkinlik kazanmalarına ve karar mekanizmalarına etki etmelerine fırsat vermiştir. Bu durumda Batı Avrupa hükümetleri işçilerin statülerini kalıcı hale getirmek zorunda kalmıştır. Haliyle işçilerin geriye dönüşlerini ancak bir kısım teşviklerle (erken emeklilik gibi sosyal güvenceler) sağlamayı denemişlerdir. Bunun kısmen başarılı olduğu söylenebilir. Bu şekildeki teşviklerle birlikte Almanya'dan 150 bin Türk işçi Türkiye'ye geri dönüş yapmıştır (Avcı 2006).

Ancak sorun burada da bitmemiştir. Aile birleşmelerinden sonra özellikle 1990'larla birlikte yeni bir göç süreci başlamıştır. Bunun temel sebebi ise birinci kuşak işçilerin çocuklarının evlenme yaşına gelmesi olmuştur. İşçi ebeveynler, evlenme yaşına gelen çocukları için "ithal damat" veya "ithal gelin" seçme yoluna gitmiş ve çocuklarının bu şekildeki evlilik kararı almalarında etkin rol oynamışlardır (Timmerman 2006). Bu anlamda ikinci kuşak göçmenlerin büyük kısmının, herhangi bir Avrupalı veya orada doğmuş ve büyümüş olan Türk kökenliler ile evlenmek yerine Türkiye'den birileri ile evlenmesi oldukça dikkat çekicidir. Buna "sürekli birinci kuşak stratejisi" demek de mümkündür. Ancak bu tür evliliklerin ne kadar başarılı olduğu ise ayrıca tartışma konusudur. Batı kültürü içerisinde yetişmiş eşlerle, Türk kültürü ile Türkiye'de yetişmiş eşler arasında önemli kültürel farklılıkların varlığı, problemleri evliliklerin en önemli nedenlerinden biri olmuştur. Aile baskısı ile gerçekleşen bu evliliklerin veya evlilik teşebbüslerinin hazin bir şekilde sona erdiği de vakıdır. Ancak herşeye rağmen bugün Avrupa'ya devam etmekte olan göçlerin en büyük kaynağını bu tür evlilikler oluşturmaktadır (Timmerman 2006; Kaya 2005b; Avcı 2006).

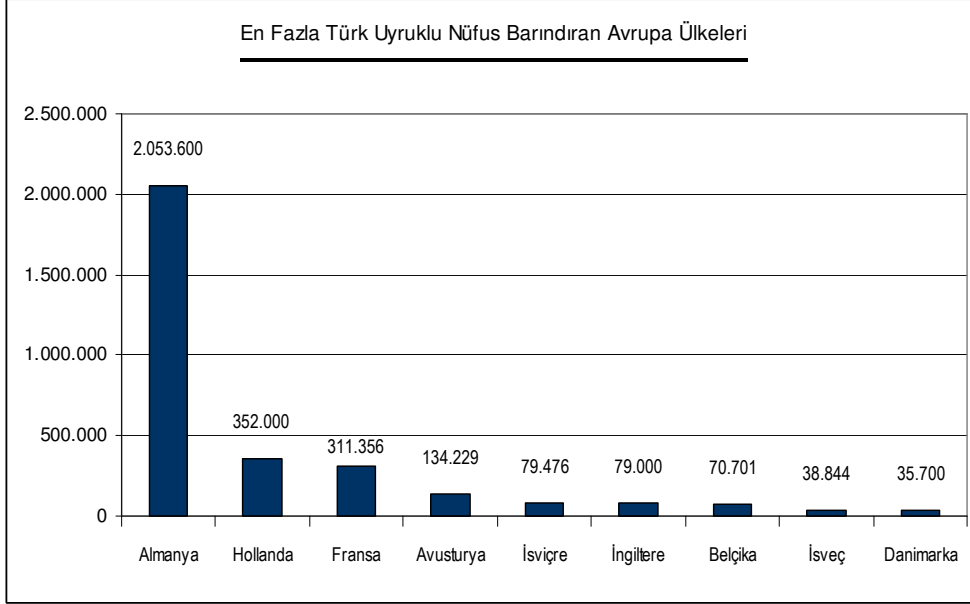
Avrupa devletlerinin, yıllarca çok sayıda göçmen almalarına rağmen kendilerini göçmen ülkeler olarak tanımlamamaları dikkat çekicidir (Lucassen, Feldman, and Oltmer 2006).

Bunun temelinde ise göçmenlerin birgün mutlaka ülkelerine dönecekleri kanısı yatmaktadır. Ancak misafir işçi statüsü ile Avrupa'ya giden birçok Türk, göçmen olmakla kalmamış, vatandaşlık hakkı elde ederek kalıcı olduklarını göstermişlerdir. Avrupa devletlerinin buna hazırlıklı olduğunu söylemek mümkün değildir. Fakat 1999 yılı ve sonrasında göçmenler konusu birçok Avrupa devletinde önemli bir tartışma konusu olmuştur. Özellikle göçmenlerin entegrasyonu sorunu radikal sağcı politikacıların en önemli propoganda konusu olmuştur. Onlara göre göçmenler (özellikle de Müslüman göçmenler) Avrupa kültürüne uyum sağlayamadıkları gibi, artan işsizliğin de en önemli sebeplerinden biridir (Kaya 2005a). Türk misafir işçilerin büyük çoğunluğunun Anadolu'nun kırsal kesimlerinden gelmesi ve okuma yazma oranlarının düşük olması, Avrupa ülkelerine uyum süreçlerini olumsuz etkilemiştir. Yapılan bir çok araştırmanın gösterdiği gibi göçmenlerin entegrasyon süreçlerini etkileyen en önemli iki faktör eğitim düzeyinin düşük olması ve o ülkenin dilini bilmemektir. Türk misafir işçilerin bu alandaki eksiklikleri, tartışma konusu olmalarına sebep olmuştur.

Bugün yurt dışındaki Türk vatandaşlarının (3.6 milyon) büyük kısmı (3.2 milyon) Avrupa'da yaşamaktadır (Kırisci 2003). Bu sayı 1985 yılı sayıları (yaklaşık 2 milyon) ile karşılaştırıldığında oldukça yüksek bir artış oranına (% 55) işaret etmektedir. Bu artışta devam eden göçlerle birlikte Türkler arasındaki doğum oranlarının yüksek olması da önemli bir etkiye sahiptir. Nitekim Göçmen Türkler arasındaki yıllık % 2.6'lık doğum oranı Avrupa ülkelerinin çok üzerinde bir artış oranını gösterdiği gibi, Türkiye'deki yıllık doğum oranlarından (% 2.3) da yüksektir. Bugün Türkler üç milyonu aşkın nüfusları ile Avrupa Birliği ülkeleri dışından gelen tüm göçmenlerin % 25'inden fazlasını oluşturmaktadırlar. Haliyle Türk göçmenler AB dışından gelen göçmen grupları arasında en büyük sayıya sahip olan gruptur (Manco 2007).

Türkiye'den Batı Avrupa ülkelerine olan göçlerin temel sebebi, çeşitli Avrupa ülkeleri ile imzalanan misafir işçi anlaşmalarıdır. Batı Avrupa ülkeleri II. Dünya Savaşı'nın sona ermesi ile birlikte büyük bir ekonomik gelişim süreci yaşamış ve bu süreçte önemli bir işgücü açığı ortaya çıkmıştır. Gelişmiş Batı Avrupa ülkeleri, işçi açığını ekonomik olarak nisbeten daha geri kalmış olan Güney Avrupa ülkelerinden sağlamaya çalışmışlardır. Ancak İtalya, İspanya ve Portekiz gibi ülkelerden sağlanan işçiler bu açığı kapatmaya yetmemiştir. Demir Perde ülkeleri ile ilişkilerin çok sınırlı olması, Türkiye'yi birçok Batı Avrupa ülkesi için işçi ihtiyacını giderme açısından en cazip ülke haline getirmiş ve Batı Avrupa ülkeleri ard arda Türkiye ile işçi alımı anlaşmaları imzalamışlardır (Avcı 2005).

Grafik 1: En Fazla Türk Uyruklu Nüfus Barındıran Avrupa Ülkeleri

Kaynak: Kucukcan, T. and V. Gungor, 2006. *EuroTurks and Turkey-EU Relations: The Dutch Case*. Amsterdam: Turkevi Research Centre. 157.

Türkiye ilk misafir işçi anlaşmasını Fedaral Almanya ile 1961 yılında imzalamıştır. Almanya'yı takiben 1964 yılında Hollanda, Belçika ve Avusturya, 1965 yılında Fransa ve 1967 yılında ise İsveç Türkiye ile misafir işçi anlaşmaları yapmış ve Türkiye'den Avrupa'ya olan göçün yasal zemini hazırlanmıştır (Crul 2007). Bu anlamda Almanya 1961-1973 yılları arasında çok büyük sayıda Türk işçi almış ve bugün en fazla Türk nüfusu barındıran ülke konumuna geçmiştir. Bugün Almanya'da yaşayan Türklerin yaklaşık % 35'i Kuzey Rhineland-Westphalia bölgesinde ikamet etmektedir. Kentler bazında Türk göçmenlerin dağılımına bakıldığı zaman ise Almanya'daki Türk nüfusunun % 5'ini barındıran Berlin en fazla Türk göçmenin yaşadığı kentlerden biri olarak dikkat çekmektedir. Benzer şekilde İngiltere'deki Türklerin % 64'ü Londra metropolünde, İsveç'teki Türklerin % 50'si Stockholm'de, Danimarka'daki Türklerin yarısı Kopenhag'da, Avusturya'daki Türklerin üçte biri Viyana'da, Belçika'daki Türklerin % 25'i Brüksel'de, İsviçre'deki Türklerin ise % 21'i Zürih'te yaşamaktadır (Manco 2007).

Diğer önemli bir ayrıntı ise Türk işçilerin Türkiye'deki memleket orijinleridir. Bu anlamda Belçika'daki Türklerin % 25'inden fazlası Afyonlu'dur (Emirdağ). Hollanda'daki

Türkler arasında en büyük sayıyı ise Karaman kökenliler oluşturmaktadır. İsveç'te yaşayan Türkler arasında en büyük sayı, Konya'nın Kulu ilçesinden gelen göçmenlere aittir. Yine Danimarka'daki Türk vatandaşlarının büyük kısmını ise Güneydoğu Anadolu Bölgesi kökenliler oluşturmaktadır (Manco 2007).

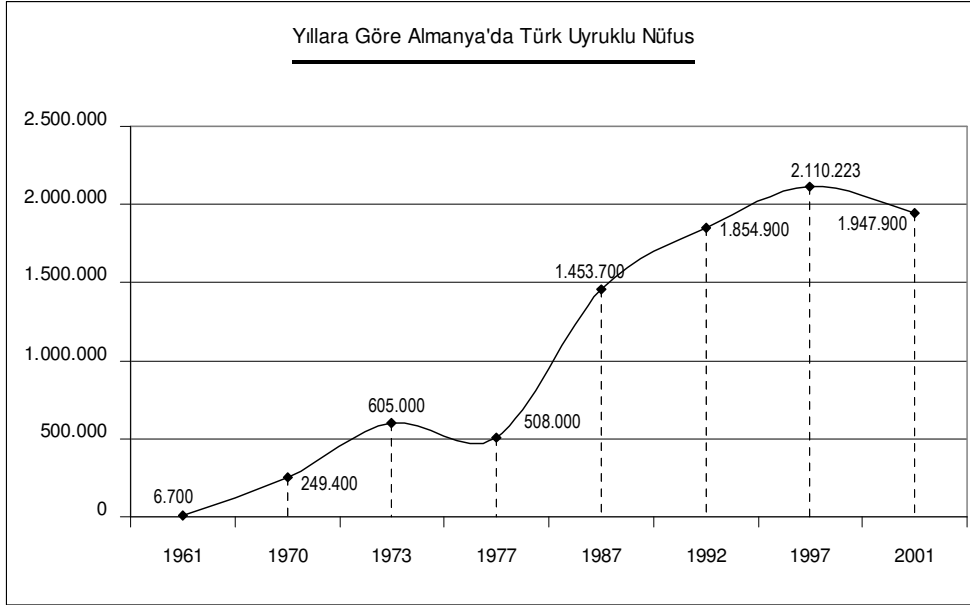
Türkiye'den Avrupa'ya göçün ilk halkasını Federal Almanya ile Türkiye arasında imzalanan 1961 tarihli anlaşma oluşturmaktadır. Türkiye işsizliğine çare olarak, Almanya ise ihtiyaç duyduğu vasıfsız işçi ihtiyacını karşılamak amacıyla çok sayıda işçinin Türkiye'den Almanya'ya gitmesini sağlayacak olan bir anlaşmaya imza atmıştır. İşçiler özellikle tarım ve inşaat, daha sonra ise endüstrinin bütün alanları için Türkiye'den Almanya'ya gitmeye başlamıştır. İlk göçmenler aslında varsayılanın aksine okur-yazar olmayan kırsal kesimlerden çok 20-40 yaşlarında, belli bir düzeyde eğitim almış ve bir kısım becerileri olan Batı Anadolu kentlerinden gelen kişilerden oluşmaktaydı. Ancak daha sonra artan talebe karşılık olarak, Türkiye'nin diğer bölgelerinden de işçiler alınmış ve bunlar arasında kırsal kesimlerden gelenler çoğunluğu oluşturmuştur. Bu anlamda ilk dönem işçilerin sadece % 17.2'sini kırsal kesimlerden gelen kişiler oluşturmuştur (Kaya 2005a).

1973 yılına gelindiğinde Almanya'daki Türk işçi sayısı 600 bini geçmiştir. Bu sırada Almanya'da baş gösteren ekonomik durgunluk, misafir işçi programının sona erdirilmesi ile sonuçlanmıştır. 1973 yılı itibarıyla Almanya artık Türkiye'den işçi almamaya başlamıştır. Fakat bu durum grafikte de (Grafik 2) de görüldüğü gibi göçlerin sonunu getirmemiştir. Bir kısım işçiler (150 bin civarı) sağlanan sosyal güvencelerden yararlanmak için Türkiye'ye dönmüştür (Razum, Sahin-Hodoglugil, and Polit 2005; Oezcan 2004). Ancak misafir işçi anlaşmasının sona erdirilmesinden yaklaşık beş yıl sonra göçlerde yeni bir hareketlenme başlamıştır. Bunun temel sebebi ise aile birleşmeleridir. Misafir işçi programının lağvedilmesinden kısa bir süre sonra eş ve çocuklarından ayrı olarak Avrupa ülkelerinde yaşayan Türk işçiler, Türkiye'ye dönmek yerine Türkiye'de bulunan eş ve çocuklarını yanlarına almaya başlamışlardır. Bu da Türk göçmen nüfusunun hızla artmasına sebep olmuştur. Benzer durumların diğer önemli göç alan ülkeler içinde geçerli olduğunu görmekteyiz. Örneğin Fransa, Hollanda ve Belçika 1974 yılında Almanya'nın izlediği yolu takip ederek, misafir işçi anlaşmalarını sona erdirmişlerdir. Ancak bu ülkelerde de Almanya'daki sürece benzer olarak bir dönem göçte yavaşlama olsa da aile birleşmeleri ile göçte tekrar bir artış yaşanmaya başlamıştır. Ayrıca Türkiye'nin çalkantılı dönemlerinden biri olan 1980 askeri darbe süreci ve sonrası Türkiye'den ayrılarak Avrupa ülkelerine sığınan siyasi mültecilerde bu ülkelere olan göçte katkılar sağlamıştır (Timmerman 2006).

Aile birleşmelerinden sonra 1990'larla birlikte ise yeni bir göç şekli ortaya çıkmıştır. Bu göçün en temel sebebi ise 1960 ve 1970'lerde Avrupa'ya göç eden birinci kuşak Türk

işçilerinin çocuklarının evlenme yaşına gelmesi olmuştur. Evlenme yaşına gelen ikinci kuşak genç erkeklere ve kızlara Türkiye’den bulunan “ithal gelin” veya “ithal damat”larla göçün devamlılığı sağlanmıştır. Halen Türkiye’den Avrupa ülkelerine olan göçün en büyük kaynağını bu evlilikler oluşturmaktadır. Yine Güneydoğu Anadolu sorununun bir sonucu olarak, 1990’larla birlikte Batı Avrupa’ya mülteci olarak giden çok sayıda Kürt kökenli Türk vatandaşı bu dönemde göçün artmasına sebep olmuştur. Bu anlamda UNHCR istatistiklerine göre 1990’larda 340,000 Türk vatandaşı çeşitli Avrupa ülkelerine iltica talebinde bulunmuştur (Kirisci 2003).

Grafik 2: Yıllara Göre Almanya’da Türk Uyruklu Nüfusun Değişimi

Kaynak: Kaya, Ayhan “Citizenship and the hyphenated Germans: German-Turks,” in F. Keyman and A. İçduygu (eds.), *Citizenship and Identity in a Globalizing World: European Questions and Turkish Experiences* (London: Routledge, 2005).

Ayrıca belirtilmesi gereken konulardan biri ise Türk göçmenlerin cinsiyet durumlarıdır. İlk dönem göçmenlerin (1961-1973) büyük çoğunluğunu erkekler oluşturmaktadır. Ancak 1973 yılı ile başlayan süreçte, aile birleşmeleri ve evlilikler ile Avrupa ülkelerindeki kadın-erkek göçmen oranlarının dengelenmesini sağlanmıştır. Bugün hemen her Batı Avrupa ülkesindeki Türk göçmenlerin kadın-erkek oranları bir birine oldukça yakındır. Bu anlamda bugün

Almanya'da yaşayan Türk vatandaşı kökenlilerin % 45.3'ü, Hollanda'dakilerin % 46.4'ü ve Belçika'dakilerin ise % 48.8'i kadın göçmenlerden oluşmaktadır (Manco 2007).

Yine belirtilmesi gereken önemli noktalardan biri de Türk işçilerin Türkiye ekonomisine sağladıkları katkılardır. Türk işçilerin Türkiye'ye gönderdikleri birikimleri Türkiye'nin dış ticaret açığını kapatan çok önemli bir ekonomik unsur olmuştur. Bu anlamda 1994 yılında dış ticaret açığının % 62.3'ünü Türk işçilerin gönderdikleri dövizler ile karşılanmıştır. Ancak bu oran Türk göçmenlerin Avrupa'yı giderek daha kalıcı bir memleket olarak benimsemeye başlamaları ile birlikte giderek düşmüş ve 2000 yılı itibari ile dış ticaret açığının sadece % 20.4'ünü karşılar olmuştur (Kirisci 2003).

Entegrasyon Süreci ve Bazı Olumsuzluklar

Azınlıkların ve göçmen grupların entegrasyonu ile ilgili yapılan çalışmaların iki önemli teorik yaklaşımdan hareketle yapıldığı söylenebilir. Bu anlamda geçmişte daha fazla kabul gören asimilasyoncular ile bugün daha fazla taraftar bulan entegrasyoncular göçmenlere bakışı özetleyen iki farklı teorik yaklaşım olarak dikkat çekmektedir (Cornell and Hartmann 1998; Lucassen and Lucassen 1997). Asimilasyoncu yaklaşımlar ulus devlet sistematığı içerisinde aynı hukuka tabi olan, seküler devlet yapısı içerisinde yaşamlarını sürdüren ve fırsat eşitliğine sahip bireyler zamanla, o ulus devlet potasında eriyecek, eski kimliklerini yitirecek ve yeni kimlikler edineceklerini savunurlar (Jackson and Penrose 1994). Haliyle başlarda daha kalın çizgilerle farklılaşan göçmen ve azınlık kimlikleri, zamanla ulus devlet ortak kimliğinin parçası olacak ve böylece tam bir uyum sağlayacakları öngörülmektedirler. Bu yaklaşımı öne sürenler Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) yaşadığı deneyimi en önemli örnek olarak gösterilmektedirler (Lucassen 2005). Bir göçmen ülkesi olan ABD, sürekli göç alan ve farklı etnik kökenleri bir potada eriten bir ülke olarak ifade edilmektedir. ABD hala dünya'da en fazla göçmen alan bir ülke olarak, bazı göçmen gruplarında bir kısım problemler yaşasa da (Katolik İrlandalılar ve İtalyanlar, Yahudiler ve bugün için Müslümanlar) farklı göçmenleri sistemine entegre etmede önemli ölçüde başarılı olduğu savunulmaktadır. Bireyselliğin önemli olduğu Amerikan kültüründe belli bir uyum döneminden sonra, grup kimliğinden daha ağır basan bireysel kimliğin devreye girdiği ve bununda uyumu kolaylaştırdığı ifade edilmektedir (Kaya 2005c).

Ancak bütün grupların ve her ülkede bir asimilasyon ve tam uyum süreci yaşadıklarını söylemek mümkün değildir. Bazı grupların grup kimliklerini koruyarak entegre olmak istemeleri farklı alternatifler üzerinde düşünmeyi zorunlu kılmıştır. Bu anlamda çokkültürlülüğü ifade ettiği belirtilen *mozaik* modeli üzerinde durulmaktadır. Kanada'nın örnek verildiği bu modelde aslında grup kimliği (Quebec Fransızları) korunarakta bir entegrasyonun

yaşanabileceği ifade edilmektedir. Mozaikte bir erimeden veya asimilasyondan çok, grup kimliği farklılıklarının ifadesine de olanak veren bir uyumdan söz edilmektedir. Dolayısıyla entegrasyonun asimilasyon olmadan da olabileceği vurgulanmaktadır (Lucassen 2005).

Fakat Avrupa ülkelerinde ABD ve Kanada'dan daha farklı bir göç deneyimi ve entegrasyon sürecinin yaşandığını görmekteyiz. ABD ve Kanada geleneksel olarak sürekli göç alan ülkeler olmuşlardır. Avrupa ülkeleri ise II. Dünya Savaşı'na kadar temelde göç veren ülkeler olmuşlardır. Avrupa ülkelerinin göçmenlerle tanışması çok daha yakın bir zamana ait bir olgudur. Sömürgeciliğin sona ermesi ile birlikte, eski sömürgelerden gelen göçmenler Avrupa'nın farklı bir deneyim yaşamasına sebep olmuştur. Sömürge döneminde devam eden bir kısım ilişkiler, daha sonra göçlerle farklı bir statüye taşınmıştır (Lucassen and Lucassen 1997).

Misafir işçi statüsü ise daha farklı bir durum ortaya çıkarmaktadır. Öncelikle misafir işçi statüsündeki göçmenleri sosyal, siyasal ve ekonomik süreç ve kurumlara katılımlarında ciddi sınırlamalar söz konusudur. Vatandaşlığa geçmenin önünde önemli zorlukların olması, sosyal katılımı engellemekte ve yer yer marjinalleşme ile sonuçlanmaktadır (Argun 2003). Dolayısıyla burada göçmenlerin entegrasyon kabiliyetlerinin (o ülkenin dilini konuşabilme, eğitim düzeyi ve kültürel benzerlikler gibi) yanında o ülkenin göçmenlere yaklaşımı ve kabulü devreye girmektedir. Sistemin dışında tutulan bireylerin sağlıklı bir entegrasyon gerçekleştirilmesi ise oldukça güçtür. Zaten Avrupa devletlerinin göçmen ve vatandaşlık yasalarında son yıllarda yaptıkları değişiklikler ile zaman içinde o toplumlara beklenen düzeyde entegre olamayan göçmenlerin ve onların çocuklarının entegrasyonunu yeniden düzenlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir (Anil 2007). Bu yasal değişiklikler ülkeden ülkeye farklılıklar göstermektedir ve sonuçlarının nasıl olacağı ise ancak zamanla anlaşılacaktır. Fakat özellikle misafir işçiler ve çocuklarının Avrupa'da kalıcı olması ve ülkelerine dönmek istemiyor olması Avrupa ülkelerinin bir realite ile yüzleşmelerini zorunlu kılmıştır. Birçok Avrupa ülkesi artık birer göçmen ülkesidir ve buna göre adımlar atmaktadır.

Türk göçmenlerin Avrupa'ya entegre olmada başarısız olduklarını söylemek bazı araştırmacılara göre aceleciliktir (Kaya 2005a). Birinci kuşak göçmenlerin tam bir uyum ile yeni ülkelerine tam olarak entegre oldukları dünyada görülmüş bir olay değildir. Entegrasyon sürecinin daha çok ikinci kuşak ile başladığı kabul edilmektedir. Ayrıca özellikle Türklerin Avrupa'daki entegrasyonu söz konusu olduğunda gündeme gelen "kültürel farklılık" yaklaşımı entegrasyonun başarısı veya başarısızlığını tek başına açıklayacak nitelikte değildir. Çünkü ABD örneğinde görüldüğü gibi göçmenlerin eğitim durumları, sosyal statüleri ve o ülkenin diline hakimiyet durumları en az kültürel farklılıklar kadar önemli unsurlar olarak dikkat çekmektedir. Bu anlamda örneğin ABD'deki Türkler ve diğer Müslüman göçmenlere bakıldığında ekonomik hayata entegre olma konusunda gayet başarılı olduklarını ve sosyal

hareketliliğin yüksek olduğu görülmektedir. Hatta etnik kümelenmelerin kültürel nedenlerden çok sınıfsal farklılıklardan kaynaklandığı görülmektedir (Kaya 2004).

Bu anlamda Avrupa'daki Türklerin entegrasyonu konusuna bakıldığında kültürel farklılıkların yanında en az onlar kadar önemli (belki de daha önemli) olan sosyal sermayenin (social capital) ve Avrupa ülkelerinin göçmenlerin entegrasyonu konusunda takip ettikleri politikaların etkili olduğunu söyleyebiliriz. Sosyal sermayeden kasıt, göçmenlerin ekonomik ve sosyal hayata katılımını kolaylaştıran beceriler ve kapasitedir. Bu anlamda birinci kuşak Türk göçmenlerin eğitim düzeylerinin düşük olması ve ekonomik statülerinin ortalama Avrupalı'dan aşağıda olması onların eşit bir şekilde mücadele etmesini zorlaştırmaktadır (Söhn and Özcan 2006; Crul 2007). Aynı şekilde birçok Avrupa ülkesinde tarihsel nedenlerden kaynaklanan Müslüman karşıtı önyargılar, Müslüman göçmenlerin entegrasyon sürecini olumsuz etkilemektedir. Çünkü bir göçmenin entegrasyonunu etkileyen en önemli faktörlerden biri de o göçmenin gittiği ülkede gördüğü kabuldür. Eğer bir göçmende, diğer göçmenlerle kıyaslandığında eşit muamele görmüyor duygusu varsa bu onun parçası olduğu yeni toplumu ve ülkeyi benimsemesinde bir kısım sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Eğer bu tür önyargılar bir kısım yasal düzenlemeler ile sonuçlanırsa, o zaman eşitsiz muamele daha somutlaşmış olur ve bu da göçmenlerin yeni ülkelere olan güvenlerini ve kabullerini ciddi anlamda olumsuz yönde etkiler (Alba 2005). Türk göçmenlerin başta din olmak üzere farklı bir kültürel kimlik taşıyor olması onların bazı konularda farklı düşünmelerine ve entegrasyon konusunda çekinceler taşımalarına sebep olmaktadır. Bu konuda göçmenlerin kendi kimlik ve kültür tasavvurlarından kaynaklanan entegrasyon sorunlarını görmezlikten gelinemez. Fakat burada vurgulanmak istenen temel konu, kültürel benzerlik veya farklılığın sosyal entegrasyonda önemli bir unsur olarak ortaya çıkması, sadece göçmenlerin entegrasyon kabiliyetleri ve istekleri ilintili bir durum değildir. Aynı zamanda göçmenlerin kimlik arkaplanlarının geniş toplum kesimleri ve siyasal karar vericilerinin tutumlarını nasıl etkilediği ve bununda entegrasyon sürecini ne şekilde farklılaştırdığı dikkatle incelenmesi gereken bir konudur. Göçmenler entegre olmak isteseler dahi, eğer onların entegrasyonu önünde bir kısım kurumsal ve sosyal bariyerler var ise, gerçek bir entegrasyonun gerçekleşmesi mümkün değildir.

Peki bütün olumsuzluklara rağmen Avrupa'daki Türk göçmenler ne ölçüde buldukları ülkelere entegre olmuşlardır? Bu soruya verilecek cevaplar bir kısım ön kabullere göre farklılıklar göstermekle birlikte bazı objektif unsurlardan söz etmek mümkündür. Bu anlamda Türklerin bir kısım sosyal, ekonomik ve siyasal göstergelerine (eğitim durumları, siyasal ve ekonomik katılım, farklı etnik gruplarla evlilik gibi) bakıldığında birçok açıdan buldukları ülkelerin yerli halklarına göre daha olumsuz şartlarda oldukları görülmektedir. Fakat entegrasyonun kısa süreli bir durumdan çok uzun bir süreç olduğu kabul edildiğinde bu

tür farklılıkların zamanla aşılabacağı unutulmamalıdır. Yine aynı şekilde Türk göçmenlerin büyük çoğunluğunun Türk toplumunun düşük sınıflarından ve kırsal kesimlerinden geliyor olması bu göçmenlerin entegrasyon sürecine daha empatik yaklaşmayı zorunlu kılmaktadır.

Avrupa'daki Türk göçmenlerin buldukları toplumlar ile ne derecede uyum içinde olduklarını gösteren ölçülerden biri doğum oranlarıdır. Bu konuda Türk göçmenlerin çok pozitif bir portre çizdiklerin söylemek güçtür çünkü Türkler arasındaki doğum oranları Avrupa ülkelerindeki vatandaşların doğum oranlarının birkaç katıdır. Örneğin Avrupa'daki Türk göçmenler arasındaki yıllık doğum oranı (% 2.6), Türkiye'deki yıllık doğum oranından (% 2.3) bile yüksek olduğu görülür. Dolayısıyla Türk göçmenlerin bu gibi sosyal arkaplanları, onların entegrasyon sürecini önemli ölçüde etkilemektedir (Manco 2007).

Eğitim konusunda da benzer veriler dikkati çekmektedir. Öncelikle hatırlatmakta fayda var ki ilk dönem Türk göçmenlerinin büyük bir kısmı okur-yazar bile olmayan kırsal kesimlerden gelen bireylerden oluşmaktaydı. Bu dezavantaj sadece birinci kuşak Türk göçmenleri değil, aynı zamanda ikinci kuşak Türk göçmenlerinden eğitim durumunu etkileyen ve entegrasyon sürecini istenilen ölçüde olmasını engelleyen bir faktördür. Örneğin 1991 yılı verilerine bakıldığında, 18-25 yaş grubunun öğrenci olma oranlarına bakıldığında bu oranın Almanya'daki Türk göçmenler arasında sadece % 6.4, Belçika'dakiler arasında ise % 4.4 olduğu görülür. Hâlbuki aynı oranlar bu ülkelerin kendi vatandaşları arasında % 30'dan daha yüksektir. Yüksek öğretime devam eden öğrencilerin oranlarını gösteren bu verilere bakıldığında, göçmen grupların Türkiye'den bile çok daha geride olduğu görülmektedir. Çünkü Türkiye'de 20-25 yaş grubundaki öğrencilerin % 17.6'si yüksek öğretime kayıtlı gözükmektedir. Göçmenler arasında bu verilerin düşük olmasında yaşadıkları ülkelerin göçmenlere yönelik eğitim faaliyetleri etkili olabilir ancak bu eşitsiz koşulların temel sebebi birinci kuşak Türk göçmenlerin sosyal arkaplanlarıdır (Manco 2007).

Ayrıca Türk öğrencilerin ilk ve ortaöğretim seviyesinde de Avrupa'nın değişik ülkelerindeki öğrencilere göre daha kötü durumda olduğu görülmektedir. Ortaöğretimin en kötü durumda olan ve başarı düzeyi düşük olan öğrencilerin yönlendiği okullarda Türk öğrencilerin oranları hemen hemen bütün ülkelerde o ülke ortalamalarının üzerindedir. Örneğin orta öğretimin en kötü okulları olarak kabul edilen Haustschule'a devam eden Türk öğrencilerin oranı % 23 iken, bu oran Alman öğrenciler arasında % 13 civarındadır (Söhn and Özcan 2006). Bu okullara devam konusunda diğer ülkelerde de durum çok farklı değildir. Örneğin Fransa'da Almanya'daki Haustschule türü meslek lisesi tarzı okullara devam edenlerin oranı % 25, Belçika ve Hollanda ise % 30'ların üzerindedir (Crul 2007). Başarılı okullarda ise Türk göçmenlerin oranlarının oldukça düşük olduğu görülmektedir. Örneğin Almanya'nın en saygın okullarından olan jimnazyuma devam eden Türk kökenlilerin oranı sadece % 6 iken, Alman

öğrenciler arasında bu oran % 23'tür. Türk öğrencilerin başladıkları eğitimi bitirme konusunda da ülke ortalamalarının altında olduğu görülmektedir. Örneğin Almanya'da herhangi bir derece almadan okulu terk eden Türk kökenli öğrencilerin oranı % 14 iken, Alman öğrencilerde bu oran sadece % 6'dır (Söhn and Özcan 2006). Hollanda ve Belçika gibi ülkelerde de durum çok iç açıcı değil. Fransa, Belçika ve Hollanda'da herhangi bir derece almadan okulu terk eden öğrenci oranları ülke ortalamalarının oldukça üzerindedir (Crul 2007; Avcı 2006).

Entegrasyonun diğer önemli göstergelerinden biri ise göçmenlerin vatandaşlık haklarını edinme durumlarıdır. Vatandaşlığa geçme konusu aslında göçmenlerin kararlarından çok onlara bu olanakları veren veya engelleyen yasal düzenlemelerdir. Bu anlamda hem göçmenlerin göçmen olarak buldukları ülkenin yasaları hem de anavatan konumundaki ülkenin yasaları belirleyici bir rol oynamaktadır (Anil 2007; Coenders and Scheepers 2008). Çifte vatandaşlığa olanak verilmediği zamanlarda göçmenlerin vatandaşlığa geçme oranlarının düşük olduğu görülmektedir. Örneğin Hollanda'da çifte vatandaşlığın müsaade edildiği 1992-1997 yılları arasında Hollanda vatandaşlığına geçişlerin yüksek oranda olduğu görülmüştür. Ancak 1992 yılından önce ve 1997 yılından sonra vatandaşlığa geçiş oranlarının daha düşük olduğu görülmektedir. Almanya'da ise çifte vatandaşlığa müsaade edilmediği gibi, herhangi bir kişi kök ülkenin vatandaşlığından feragat etse dahi Alman vatandaşlığına geçişi hiçte kolay olmamıştır. Bu anlamda Almanya'da özellikle 2000 yılında yapılan yasal değişikliklerle vatandaşlığa geçiş ve çifte vatandaşlık konularında bir kısım esneklikler sağlanmıştır. Yeni düzenleme 18-23 yaşlarına kadar çifte vatandaşlığa olanak sağlarken, bu yaşlardan sonra iki ülkeden birinin vatandaşlığına geçiş zorunlu hale getirilmiştir. Bütün olumsuzluklara rağmen 1990'larla birlikte Alman vatandaşlığına geçiş oranlarında önemli bir artış gözlenmiştir. Bu anlamda 1980'lerden sonra artan vatandaşlığa geçme oranları, 1999'da 104 bin ile zirve yapmıştır (Avcı 2006). Bu artışta Türkiye'nin Turgut Özal döneminde çifte vatandaşlığa olanak vermesi de büyük bir etken olmuştur. Vatandaşlığa geçmeyi belirleyen en önemli etken yasal düzenlemeler olsa, göçmenlerin tutumları da önemlidir. Türkiye'de uzun yıllar Alman vatandaşlığına geçişi "aslımı kaybetme" olarak yansıtılmış ve negatif bir anlam yüklenmiştir. Bunun da yıllar geçtikçe değiştiğini ve Türk göçmenler arasında Avrupa vatandaşlığına geçiş oranlarının arttığını görmekteyiz (Kaya 2005a). Nitekim yakın zamanda TAM tarafından yapılan bir araştırmaya göre AB vatandaşlığına geçen Türk nüfusu 1,3 milyon'u aşmıştır. Bu anlamda Hollanda ve İsveç'te yaşayan Türk göçmenlerinin % 60'dan fazlası bu ülkelerin vatandaşlığını alarak AB vatandaşı olmuştur. Bu oranlar Almanya'da geçmiş dönemlere göre hızla artmasına rağmen adı geçen ülkelere göre daha düşük orandadır. Almanya'da yaşayan Türkiye kökenlilerin sadece % 27,6'sı bu ülkenin vatandaşlığına geçmiştir (Yazarsız 2003).

Göçmen gruplarının gittikleri ülkelerde diğer etnik gruplar ve yerli gruplarla evlilikleri bazı araştırmacılara göre entegrasyon açısından önemli bir göstergedir. Bu anlamda göçmen grup ile yerli grupların evlilikleri önemli bir asimilasyon göstergesi olarak kabul edilir. Diğer etnik gruplar ile evlilik söz konusu olduğunda Avrupa'daki Türklerin Almanlar veya Hollandalılar ile evlenme oranlarının oldukça düşük olduğu görülmektedir. Örneğin Hollanda'da Türklerin sadece %10'u kendi etnik grubu dışından biri ile evlenmektedir (Avcı 2006). Durum Almanya, Fransa veya Belçika gibi ülkelerde de farklı değildir. Örneğin 1991 yılı verilerine göre Belçika'daki Türklerin (ve Faslıların) % 75'i kendi doğduğu ülkeden biriyle evlenmiştir. İşin daha ilginç olan noktası ise Avrupa'daki Türklerin büyük bir kısmının, Avrupa'da yaşayan Türklerle evlenmektense, Türkiye'den "ithal" bir gelin veya damat adayı evlenmeyi tercih ediyor olmasıdır. Bugün Avrupa'ya devam eden göçlerin devamlılığını büyük ölçüde bu evlilikler sağlamaktadır. Örneğin 1990'lı yıllar baz alındığında Hollanda'da yaşayan Türklerin (ve Faslıların) % 75'i kendi anavatanlarında doğan ve büyüyen kişilerle evlenmiştir (Timmerman 2006). Bunun sonucu olarak yeni göçmenlerin entegrasyon süreci bitmeyen bir süreç olarak devam etmektedir. Türklerin bu şekildeki tercihlerini "sürekli birinci kuşak stratejisi" olarak tanımlamakta mümkündür. Bu stratejinin hem Avrupalı Türklere hem de Türkiye'den göç etmek isteyenlere bir kısım stratejik avantajlar sağladığı söylenebilir. Avrupalı Türkler Almanlar, Belçikalılar veya Hollandalılarla kültürel farklılıklar temelinde evlilik fikrine yanaşmamaktadırlar. Avrupalı Türklerin Avrupa ülkelerinde doğup büyüyen ikinci kuşak Türklerle evlenmemelerindeki temel sebep ise ikinci kuşağın "dejenere" olduğu düşüncesidir (Timmerman 2006).

Son olarak göçmen grupların entegrasyon düzeyleri konusunda önemli göstergeler biri olan ekonomik ve siyasal katılım konusunda bakıldığında ise şunlar gözlenmektedir. Öncelikle işsizlik oranlarına bakıldığında Avrupalı Türklerin buldukları ülkelerin ortalamaları üzerinde işsizlik oranlarına sahip olduğu görülmektedir. Örneğin Almanya'daki Türkler % 18'lik oran ile Almanların iki katı bir işsizlik oranına sahip oldukları görülmektedir. Bu entegrasyon sürecinde önemli bir sorun olarak dikkat çekmektedir. Hollanda'da ise Türkler arasındaki işsizlik oranı % 8 civarındadır ve bu oran yerli Hollandalılar arasındaki işsizlik oranının üç katıdır (Avcı 2006). Ancak bunlara rağmen Türkler arasında giderek artan kendi işini kurma eğilimi entegrasyon bakımından olumlu bir durum olarak görülmektedir (Strüder 2003). Ayhan Kaya'ya (2005) göre Demokrat Parti ve Yeşiller Partisi'nin politikaları Türklerin ekonomik, siyasal ve kültürel entegrasyonu bakımından önemli bir mesafenin alınması ile sonuçlanmıştır. Özellikle Almanya'daki Türklerin ulusal Alman ekonomisindeki yatırımlarının geçmişe göre giderek artması, Türklerin entegrasyonları bakımından önemli göstergelerdir (Pécoud 2003). Siyasal katılım ve aktivizm bakımından da Türk göçmenlerin diğer göçmenlere göre daha iyi

durumda olduğu söylenebilir. Bu anlamda özellikle Türk göçmenlerin sayısı hem ulusal parlamentolarda hem de Avrupa Parlamentosu'nda giderek artmaktadır. Hollanda ve Belçika gibi ülkelerde de Türk göçmenlerin diğer göçmenlere göre (örneğin Faslılar) daha aktif oldukları ve dernekleşme ve organize olma konusunda daha ileri düzeyde sosyal ve siyasal bir organizasyon içinde oldukları görülmektedir (Van Londen, Phalet, and Hagendoorn 2007; Yurdakul 2006; Van Tubergen 2007).

Sonuç

2005 yılı verilerine göre 25 üyeli Avrupa Birliği'nde 1,000 kişiye düşen göçmen sayısı yaklaşık olarak +3.7 kişi olmuştur. Bu oldukça yüksek bir oran olup, Avrupa'nın çok önemli bir göçmen bölgesi olduğunu göstermektedir. Bu göçler sayesinde Avrupa nüfusuna yaklaşık olarak yıllık 1.8 milyon yeni insan eklenmiş olmaktadır. Bu da Avrupa toplam nüfus artışının % 85'ine tekabül etmektedir. Haliyle yaşanan Avrupa nüfusu göçmenler vasıtasıyla nüfus artışını sürdürmektedir.

Türk göçmenler ise Avrupa Birliği üyesi dışındaki ülkelerden gelen en büyük gruptur. Üç milyonu aşkın Türk göçmenler, Almanya'daki AB dışından gelen tüm göçmenlerin % 75'ini oluşturmaktadır. Türkler aynı zamanda Hollanda'da Faslılar ile beraber en fazla sayıya sahip olan göçmen gruplarının başında gelmektedir. Fransa, Avusturya ve İsviçre önemli sayıda Türk göçmen nüfusa sahip olan ülkelerin başında gelmektedir.

Türklerin Batı Avrupa ülkelerine olan göçü 1961 yılında önce Almanya ile ve daha sonraki yıllarda ise diğer Batı Avrupa ve İskandinav ülkeleri ile imzalanan misafir işçi anlaşmaları ile başlamıştır. Kısa sürede yüzbinlere ulaşan Türk işçiler daha sonra devam edecek olan büyük bir göçün ilk halkasını oluşturmuşlardır. 1970'lerle birlikte Batı Avrupa ülkelerinde yaşanan ekonomik durgunluk, misafir işçi anlaşmalarının feshedilmesi ile sonuçlanmıştır. Ancak misafir anlaşmalarına son verilmesi Türklerin Avrupa'ya olan göçlerinin durmasını engelleyemediği gibi, aile üyelerinin birleşmelerinden dolayı artan bir oranda devam etmiştir. Ayrıca 1980 askeri darbesi ve daha sonra ortaya çıkan Güneydoğu sorunundan dolayı çeşitli Avrupa ülkelerine iltica eden Türk vatandaşı mülteciler, işçi göçü ile başlayan ve aile birleşmeleri devam eden göçlere ekstra katkılar sağlamıştır. 1990'larla birlikte ise ilk dönem Türk işçilerinin çocuklarının evlenme yaşına gelmesi ile birlikte, bu kez "ithal damat-gelin" süreci ile tekrar canlanmıştır. İkinci kuşak Türk göçmenlerin Avrupa ülkelerinden bir eş seçmektense, Türkiye'den evlenmeyi tercih etmeleri ve Türk göçmenlerin eğitim ve ekonomik statü olarak Avrupa ülkelerinin ortalamalarının altında oranlara sahip olması, birçok Avrupa ülkesinin göçmen ve entegrasyon politikalarını gözden geçirmeye başlamasıyla sonuçlanmıştır.

Türk göçmenlerin birçok Avrupa ülkesinde beklendiği gibi asimile olmadıkları yadsınamaz bir gerçektir. Ancak bu onların hiç entegre olmadıkları anlamına da gelmez. Örneğin Türk göçmenlerin siyasal ve ekonomik katılım açısından birçok göçmen grubundan daha ileri düzeyde olduğunu görmekteyiz. Türk göçmenlerin örgütlenmeleri düzeyleri ve oy kullanma oranlarının hiçte küçük görülecek oranlardadır. Ekonomik katılım bakımından önemli görülen girişimcilik bakımından da Türk göçmenlerin giderek Avrupa'ya uyum sağladıklarını gözlemlemekteyiz. Geçmişte birikimlerini Türkiye'ye göndererek değerlendirmeye çalışan Türklerin, artık Avrupa'da yatırım yapıp, orada güçlendikleri anlaşılmaktadır. Eğitim alanında bir kısım sorunlara rağmen, bu alanda da pozitif bir eğilimin varlığı dikkat çekmektedir. Belki entegrasyon açısından olumsuz görülen en önemli olgunun Türk göçmenler ile yerli etnik gruplar arasında evlilik oranlarının düşük olması gösterilebilir. Bunda da kültürel farklılıkla birlikte bir kısım sınıfsal farklılıkların da etkili olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Alba, R. D. 2005. Bright vs. blurred boundaries: second generation assimilation and exclusion in France, Germany and the United States. *The Ethnic and Racial Studies* 28 (1):20-49.
- Anil, M. 2007. Explaining the Naturalisation Practices of Turks in Germany in the Wake of the Citizenship Reform of 1999. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 33 (8):1363 - 1376.
- Argun, B. E. 2003. *Turkey in Germany: The Transnational Sphere of Deutschkei*. New York: Routledge.
- Avcı, G. 2005. Religion, Transnationalism and Turks in Europe. *Turkish Studies* 6 (2):201 - 213.
- . 2006. Comparing Integration Policies and Outcomes: Turks in the Netherlands and Germany. *Turkish Studies* 7 (1):67 - 84.
- Coenders, M., and P. Scheepers. 2008. Changes in Resistance to the Social Integration of Foreigners in Germany 1980-2000: Individual and Contextual Determinants. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 34 (1):1 - 26.
- Cornell, S. E., and D. Hartmann. 1998. *Ethnicity and Race: Making Identities in a Changing World, Sociology for a New Century*. Thousand Oaks, Calif.: Pine Forge Press.
- Crul, M. 2007. *Pathways to Success for the Second Generation in Europe*. Migration Information Center 2007 [cited November 23 2007]. Available from <http://www.migrationinformation.org/Feature/display.cfm?ID=592>.
- Jackson, P., and J. Penrose. 1994. *Constructions of Race, Place, and Nation*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

- Kaya, A. 2005a. Citizenship and the hyphenated Germans: German-Turks. In *Citizenship and Identity in a Globalizing World: European Questions and Turkish Experiences*, eds. F. Keyman and A. İçduygu. London: Routledge.
- . 2005b. Recoding Europeanness: A comparative study of German-Turks and French-Turks. *HAGAR Studies in Culture, Polity and Identities* 6 (1):87-117.
- Kaya, I. 2004. Turkish American Immigration History and Identity Formations. *the Journal of Muslim Minority Affairs* 24 (2):295-208.
- . 2005c. Identity and Space: The Case of Turkish Americans. *Geographical Review* 95 (3):425-440.
- Kirisci, K. 2007. *Turkey: A Transformation from Emigration to Immigration*. Migration Information Center 2003 [cited November 23 2007]. Available from <http://www.migrationinformation.org/Profiles/display.cfm?ID=176>.
- Lucassen, J., and L. Lucassen. 1997. *Migration, migration history, history: old paradigms and new perspectives, International and comparative social history, 4*. Bern; New York: Peter Lang.
- Lucassen, L. 2005. *The immigrant threat: the integration of old and new migrants in western Europe since 1850, Studies of world migrations*. Urbana: University of Illinois Press.
- Lucassen, L., D. Feldman, and J. Oltmer. 2006. *Paths of integration: migrants in Western Europe (1880-2004), IMISCOE research*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Manco, U. 2007. *Turks in Europe: From A Garbled Image to The Complexity of Migrant Social Reality* 2007 [cited 23 November 2007]. Available from <http://www.flwi.ugent.be/cie/umanco/umanco5.htm>.
- Oezcan, V. 2007. *Fewer Ethnic Germans Immigrating to Ancestral Homeland*. Migration Information Center 2004 [cited November 23 2007]. Available from <http://www.migrationinformation.org/Feature/display.cfm?id=201>.
- Pécoud, A. 2003. Self-Employment and Immigrants' Incorporation: The Case of Turks in Germany. *Immigrants & Minorities* 22 (2):247 - 261.
- Razum, O., N. Sahin-Hodoglugil, and K. Polit. 2005. Health, Wealth or Family Ties? Why Turkish Work Migrants Return from Germany. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 31 (4):719 - 739.
- Söhn, J., and V. Özcan. 2006. The Educational Attainment of Turkish Migrants in Germany. *Turkish Studies* 7 (1):101-124.
- Strüder, I. 2003. Self-employed Turkish-speaking women in London: Opportunities and constraints within and beyond the ethnic economy. *The International Journal of Entrepreneurship and Innovation* 4 (2):185-195.

Avrupalı Türkler: Misafir İşçilikten Avrupa Vatandaşlığına

- Timmerman, C. 2006. Gender Dynamics in the Context of Turkish Marriage Migration: The Case of Belgium. *Turkish Studies* 7 (1):125 - 143.
- Van Londen, M., K. Phalet, and L. Hagendoorn. 2007. Civic Engagement and Voter Participation among Turkish and Moroccan Minorities in Rotterdam. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 33 (8):1201 - 1226.
- Van Tubergen, F. 2007. Religious Affiliation and Participation among Immigrants in a Secular Society: A Study of Immigrants in The Netherlands. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 33 (5):747 - 765.
- Yazarsız. 2003. Gurbetçilerin üçte biri AB'li. *Zaman*, 08 Aralık.
- Yurdakul, G. 2006. State, Political Parties and Immigrant Elites: Turkish Immigrant Associations in Berlin. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 32 (3):435 - 453.